FREE RELATIVE CLAUSES WITH QUANTIFICATIONAL READING IN OLD ROMANIAN

Mihaela Gheorghe, Prof., PhD, "Transilvania" University of Brașov

Abstract: A rather extensive literature deals with the semantic properties of free relatives (FR) with 'ever'. Investigations focus mostly on the variation between definite and universal readings of FRs, in an attempt to correlate the occurrence of the morpheme ever to the quantificational force, and on the idea that identity vs. free-choice reading of FRs with 'ever' is determined contextually.
The present work explores the contextual features that might be responsible for the quantificational reading of some plain FRs in old Romanian. In the 16-th century, 'ori'-Rel words (compound relative words with indefinite value, equivalent to the English Rel-ever: oricine/oarecine 'whoever', orice 'whatever', oricum 'however' etc.) only accidentally occur as relative connectors in Romanian original texts. Still, in the absence of an 'ori'- operator (Engl. 'ever'), many FRs acquire quantificational reading. The paper attempts at identifying the contextual factors that may be responsible for triggering the quantificational reading of plain FRs in old Romanian.

Keywords: Free relative clauses, old Romanian, quantificational force, indefinite relative words

1. Introducere

Numeroase lucrări din literatura lingvistică anglo-saxonă se ocupă de proprietățile semantice ale relativelor libere (FR) al căror conector este un compus cu particula *ever*. Cercetările se concentrează mai ales asupra variației între citirea definită (Jacobson 1995, Grosu 1996, Grosu & Landman 1998) și cea universală a relativelor libere (Larson 1987, Iatridou & Varlokosta 1998), în încercarea de a găsi o corelație între ocurența morfemului *ever* și forța cuantificațională (Jacobson 1995). Pentru Dayal (1997), citirile de tip *identitate* vs. *liberă-alegere* ale FR cu *ever* se determină contextual (FR cu *ever* sunt descrieri definite ce pot dobândi proprietăți de universale în context generic). Pentru von Fintel (2000), *ever* este un operator de presupoziție, care induce citiri diferite: când baza modală este epistemică, rezultă o citire de tip *ignoranță*, în timp ce o bază contrafactivă conduce la o citire de tip *indiferență*. Tredinnick (2005) investighează interacțiunea acestor 'nuanțe modale' (*ignoranță* sau *indiferență*) din perspectiva forței cuantificaționale (definită sau universală) în FR cu *ever*. Pentru Sternefeld (2005), Hinterwimmer (2008), Lauer (2009) efectele variației cuantificaționale în FR cu *ever* se asociază cu diferite proprietăți semantice (singular indefinit sau plural nud).

Asumând calificările din literatură referitoare la relativele cu citire cuantificațională și considerându-le valabile și pentru construcțiile echivalente din română, lucrarea de față își propune să confrunte aceste structuri marcate ca indefinite (cu conector relativ de tip '*ever*') cu o serie de structuri relative libere nemarcate pentru indefinitudine, dar care au contextual citire cuantificațională. Ne propunem să identificăm factorii care ar putea fi responsabili de echivalența semantică a relativului nemarcat cu un relativ indefinit și, implicit, de citirea modală a construcției, înregistrată, mai ales în texte originale, încă din prima perioadă a românei vechi (sfârșitul secolului al XVI-lea – prima jumătate a secolului al XVII-lea). În acest tip de texte, în perioada pe care o avem în vedere, cuvintele relative cu *ori-* (*oricine/oarecine, orice, oricum* etc.) apar accidental în ipostaza de conectori relativi. În aproximativ 60 de pagini de documente originale (DÎ), se găsește un singur exemplu (1), iar în prefețele și epilogurile textelor coresiene nu se înregistrează nicio ocurență.

BDD-V2 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:51:08 UTC)

(1) (...) *şi am dat toată partea mea de moşie din Sărăcineşti,* ***oarecâtă*** *să va afla de preste tot hotarul* (...). (DÎ.1594: X)

În absența unui operator de tip *ever* (*ori-*), numeroase FR din aceste texte au, totuși, citire cuantificațională, asociată fie cu nuanța modală *ignoranță* (2a) fie cu cea de tip *indiferență* (2b) (cf. von Fintel 2000):

(2) a. *Ci le-am lăsat lor şi feciorilor lor şi nepoţilor lor,* ***cine*** *se va aleage d<e> ei.* (DÎ.1591-1600: VIII) – parafrazabil prin „oricine = referent indefinit și *neidentificabil*"

b. *Iară* ***cine*** *s-ară scula (...) să nu aibă treabă cu această moşiie (...).* (DÎ.1594: X) – parafrazabl prin „oricine = referent indefinit și *indiferent*"

Înainte de a încerca să surprindem cele mai importante componente ale mecanismului contextual responsabil de această citire, și anume acei factori care declanșează citirea cuantificațională a unei FR nemarcate în româna veche, considerăm necesară o scurtă trecere în revistă a caracteristicilor structurilor relative cu conector indefinit în perioada veche.

2. Sistemul de conectori relativi în prima perioadă a românei vechi. Relativele indefinite

În româna veche, pe lângă formele existente și astăzi (conectori pronominali: *cine, de,* pronominali și adjectivali: *care, ce, cât,* conectori adverbiali: *unde, când, cum, cât*) funcționau doi conectori adverbiali ieșiți din uz: *i(u)o* (< lat. *hic ubi*, „unde") sau care au astăzi o utilizare limitată: *încotro*, precum și o serie de clișee, de grupări cu caracter cvasi-locuțional (*ainte de ce* („când"), *în ce obraz* („cum"), *în ce chip* („cum"), *în dzi ce* („când")), utilizate mai ales interogativ, dar care apar și în construcții relative libere.

Paradigma relativelor indefinite este insuficient fixată în secolul al XVI-lea, astfel, în vreme ce sunt aproape inexistente în textele originale, în traduceri alternează (de multe ori în același text) forme pronominale (3a-c) sau adjectivale (3d) compuse cu *ori-/oare-* și grupări de tipul *vare* + cuvânt relativ (4a-d):

(3) a. *Şi amu [****oarecui*** *va fi ruşine de mine şi de cuvintele meale în ruda aceasta curvarnica şi păcătoasă], şi Fiiul Omenesc ruşina-va el cînd va veni în slava Părintelui lui cu îngerii sfinţi.* (CC[1].1567-8: 190r)

b. *Mai al său easîteş / [****Oarecâte*** *va face]* (GB. 223v-225r)

c. *De unde învăţăm cît mare lucru iaste credinţa dereaptă, cum [****oare ce*** *cearem] şi creadem n-are cum să nu asculte Dumnezeu*. (CC[1].1567-8: 65r)

d. *[...] unde nu iaste credinţa dereaptă, acolo [****oare ce*** *bine fac oamenii], lu Dumnezeu nu plac* (CC[1].1567-8: 237r)

(4) a. *Că [****varece*** *vrem ceare pre voia Lui], asculta-va noi.* (CPr.1563: 203)

b. *E [****varecine*** *va veni către voi] şi aceasta învăţătură nu va aduce, nu-l priimiţi el în casă şi sărutare lui nu-i grăireţi.* (CPr. 1563, p.206)

c. *Şi nu iaste de la altul spasenie, nece nume [****varecarele*** *să fie supt ceri dat întru oameni], ce de El cade-ne-se a ne spăsi noi.* (CPr.1563: 14)

d. *Iară la masa sufletească [****varecîte*** *să vor fi puse], mai mult nu ajung, că nu scade neci dinioară înţeleagerea aceii mease, ce cu mult mai mult se înmulţesc şi cresc.* (CC[2].1581: 291)

Compusele cu *vare-* au un grad de sudură mai scăzut decât formele cu *ori-*. Faptul acesta este pus în evidență nu numai prin oscilația, chiar în același text, a două variante grafice (cf. (3a,b) și (4a-d) vs. (5a-c)), dar și prin exemple precum (6a-c), în care relativul este inclus într-un grup prepozițional, iar constituentul cu valoare cuantificațională, având în acest stadiu al limbii un mai mare grad de libertate, modifică întregul GPrep.

BDD-V2 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:51:08 UTC)

(5) a. *N-avăm nemica ce n-am luat de la el; că [**vare ce** poate gîndi omul], toate au luat de la el*. (CC[1], 1567, 89r).

b. *Doamne, Dumnezeul lu Avraam şi a lu Isac şi a lu Iacov, luminează mintea acestor cu darurele Duhului Sfînt, cum [**vare ce bine** ei vor auzi] şi vor învăţa pre aceaia, să poată împlea aceaia cu faptele, pren fiiul tău cel sfînt Iisus Hristos, Domnul nostru*. (CM.1567-1568: 260r)

c. *Iară Dumnezeu zice cum proclet şi blăstemat {e} tot omul [**vare cine** nu ţine toate porîncile sale care sînt scrise în cartea Legiei]*. (CM.1567-1568: 264r)

(6) a. *[**Vare [$_{Gprep}$ în ce chipu**] e beseareca sfîntă supt ţinutul Domnului nostru lu Iisus Hristos], în acela chip fie şi muiarea supt ţinutul bărbatului său, cu toată ascultătura şi îngînditura*. (CM. 1567-1568: 261v)

b. *[...] pentru aceia cetind toţi [**vare [$_{Gprep}$ în ce mînă** va sosi]]* (PO.1582: 11)

c. *Aşa şi noi, carei sîntem cu ceva dăruiţi de la Dumnezeu, cu mîndrie sau cu bogăţie, cu marhă, cu bani sau [**vare [$_{Gprep}$ cu ce cinste**] în ceastă lume, pre mişei, pre săraci, pre dosădiţi să nu-i urîm], ce, cum învaţă Pavel, să ţinem pre toţi mai buni decît noi* (CC[1].1567: 63v)

Exemplul (7) arată că același mecanism era activ și în cazul nedefinitelor nerelative, deci fenomenul ține de gramaticalizarea acestor forme (cf. Haspelmath 1997: 148; a se vedea și Haspelmath 1997: 263, unde se prezintă fișa tipologică a românei).

(7) *A treia: cum păcătoşii să nu fugă de la Hristos, [**vare cîte păcate** au, mari şi multe]* (CC[1].1567-8: 112r)

Izolat, relativul indefinit compus apare și în relativă cu antecedentul *tot*, într-o construcție pleonastică, în care *varece* este echivalent al lui *ce*:

(8) *Şi acea piiatră care-am pus pre semn, casă lui Domnezeu să fie şi **în tot** [**varece** veri da mie], dejmă da-voiu ţie.* (PO.1582: 96)

Acest exemplu este interesant, pentru că, așa cum vom vedea *infra* **3**, asocierea cu cuantificatorul universal *tot* este frecventă în cazul FR nemarcate.

Relativele indefinite compuse cu *ori-/oare(-)/ vare(-)* au și corespondente adverbiale:

(9) a. *Şi iarăş dzise: "Cînd e sărăciia cu bucurie, pohtit lucru [**oarecum** easte în lume şi bun]*. (FD. 1592-1604**:** 505r)

b. *Derept aceaea, aduceţi-vă aminte că voi [**oarecând** √ păgâni în trup], ceia ce piiale-denainte chemaţi eraţi, ce se chema după trup, ce cu mâna se face.* (CPr.1563: 418)

c. *[...] învăţătura de preacinstita taină, ce se zice de trupul şi de sîngele lu Hristos, [**vare de cîte ori** creştinii credincioşii gătescu-se a lua sfînta cuminecătură, trupul lu Hristos]* (CC[2].1581: 115)

d. *Cum zice Iisus Hristos (Marco): "Pasă, [**vare cît** ai vinde], şi dă mişeilor, şi veri avea vistiari la ceriu";* (CC[1], 1567, 114r)

3. Relative indefinite nemarcate

Așa cum arătam îm introducere, în texte din prima perioadă (mai ales în texte originale – documente sau predoslovii ale textelor coresiene) se întâlnesc situații în care, cu valoarea de astăzi a indefinitelor relative, funcționau relative pure, al căror sens cuantificațional, în absența particulei purtătoare a semnificației „liberă alegere”, se decodează contextual. În absența unui conector specializat, forța cuantificațională a relativelor libere cu citire universală / epistemică de liberă alegere (‘free choice’) rezidă într-o serie de factori contextuali.

Plasarea relativei (de regulă în poziție sintactică de subiectivă) în raport cu matricea într-un tipar retoric specializat în textele cu caracter sentențios cum sunt textele coresiene, bunăoară, favorizează citirea relativului ca un cuantificator de liberă alegere:

BDD-V2 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:51:08 UTC)

(10) a. ***Cine*** *va creade şi va fi botezat ispăsit va fi;* ***cine*** *iară nu va creadem perit va fi* (CCat. 1560.*Prefaţă*: 11r)

b. ***Cine*** *iubeaşte muiarea sa, pre sine iubeaşte, că nimea nici dinioară trupul său nu uraşte, ce-l hrăneaşte şi-l miluiaşte, ca şi Dumnezeu besereca.* (CM. 1567-1568: 261v)

În relative multiple (cf. Stan 2012; Gheorghe 2013) cum sunt construcțiile de sub (11a,b), la citirea modală cuantificațională a relativului contribuie și aglomerarea de conectori.

(11) a. *Ce, carei vor căuta, afla-vor că bătătorilor deşchide-le-se-va şi* ***cine ce*** *va ceare da-i-se-va* (CC[2].1581.*Predoslovie:* 7)

b. ***Cine de ce****-ţi va lua, nu întreba!* (CC[2].1581: 313)

Activarea sensului indefinit se realizează și în limba vorbită contemporană în construcții de acest tip:

(12) a. *Facă* ***cine ce****-o vrea!*

b. *S-au dus* ***care încotro***.

Exemplele de sub (13) arată că, pe lângă antepunere, de citirea modală a relativei sunt responsabile și modul și timpul din matrice (întotdeauna indicativ viitor sau imperativ, în consecvență cu trăsătura semantică a indefinitelor de citire liberă de a se activa în contexte *irealis* (cf. Haspelmath 1997: 120 ș.u.)). Alegerea imperativului sau a viitorului indicativului în regentă exprimă ideea că, în ciuda lipsei de informație în legătură cu setul de entități asociat variabilei, vorbitorul e hotărât să acționeze, astfel extensia acestui set de entități îi este indiferentă.

(13) a. *[...] alta rog pre domneta Mihail voievod păntru acea ţară, să-i dai şi domneta, iară domneta* ***ce*** *veri pohti de la mine, eu* ***totu****-ţi voiu da domnetale*. (DÎ, XXXI)

b. *[...] ce, într-aceaea noi,* ***de ce*** *ne-au fost pohta am scris* ***tot*** *într-această carte ce am trimes la domneavoastră*. (DÎ, XXXI)

c. *iară,* ***ce*** *veri pohti,* ***tot*** *va fi pre voie domnetale, şi-ţi voiu da încă mai multu decât veri pohti*. (DÎ.1600: XXXII)

d. *iară domneta,* ***ce*** *veri zice, nu vom ieşi din cuvântul domnetale*; (DÎ.1600: XXXII)

e. *Şi* ***cum*** *veţi face, nevoiţi să faceţ curându* ***în ce chipu*** *veţi face ca să poată ieşi acestu tiranu den mijloc, că, de-ară ieşi elu, noi amu hălădui şi amu avea pace şi toată lumea ară fi în pace*. (DÎ.1599: XVIII*)

f. *[...] noi de toate bine pre rând am înţeles şi* ***ce*** *poruncă ne-au trimes noi* ***încă*** *am socotit cu credincioşii noştri [...] ce cum iaste prentr-alte ţărî şi cum au fost tocmeala mai deinte vreame;* (DÎ.1600: XXXI)

Pe lângă cadrul temporal-modal, la extensiunea relativului contribuie, în numeroase dintre aceste exemple, corelative cu valoare de cuantificatori universali (13a-c) sau adverbe de intensificare (13f).

Citirea indefinită a relativului este pozibilă însă și în context de indicativ prezent, dacă relativa este apozitivă (14a) sau continuă o serie enumerativă (14b):

(14) a. *Şi, după aceaea, noi, fraţii domnilor-voastre,* ***câţi*** *ne aflamu acum acicea, în Ţeara Muntenească, dămu în ştire domnilor-voastre* […]. (DÎ.1599: XVIII*)

b. *deci pre unde află sau dobitocu sau pâine sau* ***ce*** *voru afla totu iau cu sila*. (DÎ. 1599: XVIII*)

În exemplul de sub (15) se cumulează mai mulți factori contextuali: conjunctiv cu valoare de imperativ în regentă, enumerare, antecedent cuantificator universal și adverb de întărire:

(15) *Ci foarte ne rugămu domnilor-voastre, ca iubiţi fraţilor noştri, să nu pregetaţi, ci să umblaţi şi să meargeţi şi la luminatul craiul leşescu şi la mărie canţelerul şi* ***pre***

BDD-V2 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:51:08 UTC)

la toţi cine *veţi şti şi nevoiţ şi* ***cum*** *veţi tocmi* ***şi*** *de noi să fie tocmit* […] (DÎ.1599: XVIII*)

Corelativul FR cu citire cuantificațională poate fi și un demonstrativ. Exemplul (16a) are o structură similară cu cea de sub (16b), aparținând aceluiași text, dar în care relativul este un indefinit marcat:

(16) a. *Şi* ***cum*** *ai slobozit jidovii pren Marea Roşie den putearea lu Faraon împărat,* ***în acela chip*** *slobozeaşte şi pre aceştea, în zioa de judeţ, den putearea dracului, pren fiiul tău cel sfînt 260v} Iisus Hristos, Domnul nostru*. (CM. 1567-1568, 260r-260v)

b. ***Vare în ce chipu*** *e beseareca sfîntă supt ţinutul Domnului nostru lu Iisus Hristos,* ***în acela chip*** *fie şi muiarea supt ţinutul bărbatului său, cu toată ascultătura şi îngînditura*. (CM. 1567-1568, 261v)

Concluzii

În condițiile în care în româna din secolul al XVI-lea (și prima jumătate a secolului al XVII-lea), sistemul conectorilor relativi indefiniți nu era încă suficient fixat, alternând forme compuse cu grupări a căror organizare internă permitea și inserarea altor constituenți, am înregistrat, mai ales în texte originale (deci neinfluențate de tipare ale unor modele străine), o relativă frecvență a construcțiilor relative libere cu citire modală cuantificațională realizată în absența oricărei mărci indefinite asociate relativului. Citirea lor indefinită (confirmată în textele coresiene și de existența unor variante cu similare cu relativ indefinit) este declanșată contextual prin: (i) organizarea sintactică în tipare retorice specializate (postpunerea matricei), (ii) cadrul modal-temporal (viitor indicativ în FR și imperativ în matrice), (iii) corelative (cuantificatori universali sau demonstrative), (iv) plasarea FR în serie enumerativă sau în apoziție. În unele situații, se înregistrează chiar un cumul de factori contextuali dintre cei enumerați mai sus. Deloc întâmplător, aceste mijloace contextuale pentru exprimarea indefinitudinii sunt conservate și în registrul popular al românei contemporane.

Surse

CC[1].1567-1568 Coresi, Tâlcul Evangheliilor. Ed.: Coresi, *Tâlcul evangheliilor şi molitvenic românesc*, ed. V. Drimba, Bucureşti, Editura Academiei, 1998, p. 31-187

CC[2].1581 Coresi, Evanghelie cu învăţătură (Braşov). Ed. S. Puşcariu, Al. Procopovici: Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură*, Bucureşti, 1914

CCat. 1560. Coresi, Catehism (Braşov). Ed.: Al. Roman-Moraru, 1982 in I. Gheţie (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea.* I. Catehismul lui Coresi; II. Pravila lui Coresi; III. Fragmentul Todorescu; IV. Glosele Bogdan; V. Prefeţe şi Epiloguri, Bucureşti, Editura Acadmiei Române, 1982, p. 21–97.

CM.1567-1568 Coresi, Molitvenic. Ed.: Coresi, *Tâlcul evangheliilor şi molitvenic românesc*, ed. V. Drimba, Bucureşti, Editura Academiei, 1998, p. 189-211

CPr.1563 Coresi, Apostol. Ed. I. Bianu, *Texte de limbă din secolul XVI, IV, Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi la 1563*, Bucureşti, 1930

DÎ *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gh. Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Al. Mareş, Al. Roman-Moraru, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1979

FD. 1592-1604 *Floarea darurilor*. Ed.: Alexandra Roman Moraru, Bucureşti, Minerva, 1996 (Cele mai vechi cărţi populare, I), p. 119–82.

GB Glose. Ed.: I. Gheţie (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Acadmiei Române, 1982, p. 422–38.

PO.1582 Palia de la Orăştie. Ed. V. Pamfil, București, Editura Academiei Române, 1968.

BDD-V2 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:51:08 UTC)

Referințe:

Dayal, 1997 Veneeta Dayal , "Free Relatives and Ever: Identity and Free Choice Readings," *SALT Proceedings*, p.99-116.

Gheorghe 2013 Mihaela Gheorghe, „Parametrul deplasării multiple a elementului WH (interogativ/ relativ). Observaţii privind structurile cu grup interogativ/relativ multiplu în limba română veche", în *Limba română*, LXII, nr. 2, aprilie – iunie 2013, p. 240–246

Grosu & Landman, 1998 Alexander Grosu and Fred Landman, "Strange Relatives of the Third Kind", *Natural Language Semantics* 6: p. 125-170.

Grosu, 1996 Alexander Grosu "The Proper Analysis of 'Missing-p' Free Relative Constructions", *Linguistic inquiry* 27: p. 257-293.

Haspelmath, 1997 Martin Haspelmath, *Indefinite Pronouns*, Oxford, Oxford University Press.

Hinterwimmer, 2008 Stefan Hinterwimmer, "Why Free Relatives Sometimes Behave as Indefinites". In T. Friedman and S. Ito (eds.), *SALT XVIII*, Ithaca, NY: Cornell University, p. 411-428.

Iatridou & Varlokosta 1998 Sabine Iatridou and Spyridoula Varlokosta, "Pseudoclefts crosslinguistically", *Natural Language Semantics* 6, p. 3-28.

Jacobson, 1995 Pauline Jacobson, "The Quantificational Force of Free Relative Clauses". in: E. Bach et al., eds., *Quantifiers in Natural Lanuages*, Vol. II. Kluwer, Dordrecht, p. 451–486.

Larson, 1987 Richard Larson, "'Missing prepositions' and the analysis of English free relative clauses", *Linguistic inquiry* 18: p. 239-266.

Lauer, 2009 Sven Lauer, "Free Relatives with *-ever*: Meaning and Use", http://www.stanford.edu/~svlauer/output/Lauer-EVER-free-relatives.pdf

Stan 2012 Camelia Stan, „Elemente de sintaxă diacronică: structurile interogative/relative multiple", în Oana Chelaru-Murăruș, Maria Cvasnâi Cătănescu, Claudia Ene, Camelia Ușurelu, Rodica Zafiu (eds.), *Text și discurs: omagiu Mihaelei Mancaș,* București, Editura Universității din București, 433-437

Sternefeld, 2005 Wolfgang Sternefeld, "Do Free Relative Clauses Have Quantificational Force?", in H.-M. Gaertner, S. Beck, R. Eckardt, R. Musan and B. Stiebels (eds.), *Between 40 and 60 Puzzles for Krifka*, http://www.zas.gwzberlin.de/publications/40-60-puzzles-for-krifka/pdf/sternefeld.pdf.

Tredinnick, 2005 Victoria Tredinnick, "On the Semantics of Free Relatives with –*Ever*", PhD Diss, Pennsylvania University, http://www.ling.upenn.edu/~victoria/diss-dbl.pdf

BDD-V2 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:51:08 UTC)